
SZEGŐ IVÁN MIKLÓS

EGER AZ 1918-AS ORSZÁGOS SAJTÓBAN ÉS EGY KÜLÖNLEGES IDŐKÖZI VÁLASZTÁS

„Sarrailnak Szalonikiben és a macedón-fronton levő seregét felosztatják. Ez befejezett tény, a tábornokot már visszahívták” – ez a félig álhírnak minősíthető információ az *Egri Újság* 1918. január 3-ai számában jelent meg.¹ Bár tanulmányom az 1918-as országos politikai napisajtó Egerről szóló írásaival foglalkozik, e hír mégis munkám elejére kívánczik. Jó példa ugyanis a háborús újságírás megbízhatatlanságára, de arra is, hogy még a megbízhatatlan hírek is tartalmazhatnak részgazságot: Sarrail tábornokot ugyanis 1917. december 14-én valóban visszahívták.² Ám az *Egri Újság* nem sejthette előre azt a stratégiaváltást, amit ez a személycsere áttételesen generált. A balkáni antantcsapatokat ugyanis nemhogy feloszlatták volna ezek után, hanem megerősítették.³ Szeptemberben az antant a szaloniki fronton döntötte el az első világháborút: áttörte a bolgár védvonalat, fegyverszünetre kényszerítette Szófiát. Így védhetetlenné vált hamarosan az Osztrák–Magyar Monarchia déli arcvonala, illetve határa is.⁴

Amikor a hazai országos politikai napilapok⁵ 1918-as egri híreit elemzem, akkor a „háborús évre”, azaz az esztendő első tíz hónapjára fókuszálok. Az őszi-rózsás forradalom után ugyanis Eger a pesti sajtóban a korábbinál is ritkábban tűnt fel. (Leszámítva a spanyolnátha-járványt.⁶) November–decemberben a forradalmi átalakulásról, illetve az idegen megszállás alá kerülő felvidéki – bár ekkor még Eger, Gyöngyös és Miskolc is e kategóriába tartozott⁷ –, erdélyi és

-
- 1 Felosztatják a szaloniki-i antantsereget. *Egri Újság*, 1918. január 3. 2. Az *Egri Újság* a Nemzeti Munkapárt helyi lapja volt. Nagy József: *Eger története*. Bp. 1978. 318.
 - 2 Maurice Sarrail. 1856–1929. H. é. n. <http://www.cheminsdememoire.gouv.fr/fr/maurice-sarrail> (Letöltés: 2019. január 23.)
 - 3 Sarrailt előbb Guillaumat váltotta, majd érkezett Franchet d'Espèrey. A Párizsba visszarendelt, befolyásos Guillaumat vette rá a brit és a francia kormányfőt, hogy a szaloniki frontot erősítsék meg. Ezután Franchet d'Espèrey sikeres támadásba kezdett. A. J. P. Taylor: *Az első világháború képes krónikája*. Bp. 1988. 180–181.
 - 4 Hajdu Tibor – Pollmann Ferenc: *A régi Magyarország utolsó háborúja. 1914–1918*. Bp. 2014. 338.
 - 5 Az országos napilapok közül politikai irányzat, példányszám és egri témák alapján Az *Újság*, a 8 *Órai Újság*, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap*, a *Világ*, a *Magyarország*, a *Pesti Napló*, a *Népszava* és Az *Est* híreit elemeztem.
 - 6 A járványról szóló hírek feldolgozását lásd: Szegő Iván Miklós: 1918 ősze: Magyarországon pusztít a spanyolnátha. *Elsovh.hu*, H. é. n. [2018]. <http://elsovh.hu/1918-osze-magyarorszag-on-pusztit-a-spanyolnatha/> (Letöltés: 2019. február 3.)
 - 7 A „Felvidék” ekkor még nem a mai Szlovákiát jelzi. Egy korabeli cikk szerint felvidéki város: „Miskolc, Eger, Gyöngyös, Losonc, följobb Kassa és Eperjes”. Vidéki városok élelem nélkül. *Pesti Napló*, 1918. július 28. 5.

délvidéki városokról érkeztek a hírek. Az egri ügyek általában is a rövidhírek kategóriájába kerültek a pesti lapokban. Csak a júniusi időközi választás érte el azt, hogy napokig az országos lapok címdalán szerepeljen Eger.

A statisztikák tükrében: Eger a 20. század első évtizedeiben

Ami a hevesi megyeszékhely 1918-as állapotait illeti, az *Egri Újság*nak nyilatkozott január elején Isaák Gyula alispán, aki a háború utáni terveit ismertette.⁸ (Joggal tervezett: pozícióját őrizte az őszirózsás forradalom alatt, 1925-ben pedig főispánná lépett elő.⁹) Isaák 1918-as újévi nyilatkozatából kiderült: Eger a háború alatt stagnált. A fejlődést főleg a vasúti fővonalról való kiesés gátolta. „Nagyot lendít egy városon, ha polgáraiban megvan a vállalkozó szellem. Gyöngyösnél ezt megtaláljuk, Egerben kevésbé” – Isaák e megjegyzése már a megyeszékhely polgárosodásának sajátos vonásait tükrözte. S ha a vállalkozó szellem nem volt elég erős, akkor az állam, a város és a – gazdák betétjeiből felhizlalt¹⁰ – helyi pénzintézetek terveztek összefogást, hogy a fejlődést gyorsítsák.¹¹ Ezt az üzleti szempontból nézve tradicionális egri szellemet jelezte az alispán másik megjegyzése: „Nagy hibája a földművesosztálynak, hogy a pénzt csak a ládafiába gyűjti, de befektetésekre nem ad.”¹² A hiányzó beruházásokat a hadügyi kormányzat is igyekezett (késve) pótolni Egerben.¹³ A gyöngyösiek ekkor gazdagabbak voltak: vagyoni cenzus alapján lakosságának 7%-a, Egernek csak 4,6%-a volt választó.¹⁴

Isaák nem véletlenül beszélt egri „földművesosztályról”: a népesség jelentős része a 20. század elején még mindig az agráriumból élt. A lélekszám 1900-ban 27 675 fő,¹⁵ 1930-ban is csak 30 424. A *Hevesvármegyei Ismertető és Adattár* írta 1936-ban: Eger „a lassú fejlődésű városok közé tartozik”. Az adattár segítségével kiszámolható: 1900 és 1920 között 1078 fővel bővült a lakosság. Az iparban

8 Ha béke lesz... *Egri Újság*, 1918. január 1. 2.

9 Nagy J.: Eger története i. m. 320–321.; Az új hevesi főispán beiktatása. *Új Barázda*, 1925. augusztus 23. 2.

10 A bor ára csúcsot döntött 1916–17-ben. *Hatos Pál*: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Bp. 2018. 26. A háborús konjunktúra hasznélvezői lehettek az egri szőlősgazdák is.

11 Új városfejlesztő vállalatot alapításán dolgozott a Magyar Város- és Községfejlesztő Rt., Eger városa és a helyi pénzintézetek. A Városfejlesztő rt. Egerben. *Pesti Hírlap*, 1918. július 21. 15.

12 Ha béke lesz... *Egri Újság*, 1918. január 1. 2.

13 A katonai vezetés mezőgazdasági gépjavító műhelyt tervezett többek között Egerben is. Katonai gépjavító műhelyek. *Pesti Hírlap*, 1918. augusztus 11. 15.

14 Pap József: Országgyűlési választások, országgyűlési képviselők Heves megyében a dualizmus korában. In: *Pap József*: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történelméből. Bp. 2014. 313–358. 361.

15 *Follajtár Ernő*: Eger. In: *Hevesvármegyei Ismertető és Adattár*. Főszerk. Dr. Ladányi Miksa. Bp. 1936. 110.

dolgozók aránya 1900–1910 között csökkent, 27,5 százalékról 26,6 százalékra, ám az ágazat létszáma nominálisan nőtt: 6337-ről 7471 főre.¹⁶

Az egri őstermelők aránya még mindig 33,5 százalék volt 1930-ban, a bányászat és az ipar együtt is csak 28,1 százalékot képviselt. A kereskedelem, a hiteléletben, a közlekedésben, a közszolgáltatásokban dolgozók és a szabadfoglalkozásúak 21,6%-ot tettek ki. Eger tradicionális, de nem szegény város volt: a napszámosok aránya mindössze 0,4%, a házicselédeké 3,1% volt. Ám az őstermelés statisztikai kategóriája sem csak önálló gazdákat (3320-an voltak családtagokkal együtt) jelentett. A döntően szőlő- és gyümölcstermelő¹⁷ őstermelők többsége (62,5%) agrármunkás – 6432 fő, családjukat is beleértve. A kisipar fejlett volt – hétszáz kisiparosról tudunk 1909-ből –, a gyáripar kevésbé: 2-2 nyomda és gőzmalom, 1-1 dohánygyár, építőipari telep, illetve lakatos- és lemezárugyár képviselte. Húsnál több munkása csak négy cégnek volt még az 1930-as évek elején is.¹⁸

A modernitás gyengeségét jelzi az analfabetizmus viszonylag magas aránya a 30-as években: „Az általános műveltség Egerben nem áll olyan magas fokon, mint ahogy [...] sok tanintézete [alapján] várni lehetne.”¹⁹ Ám az is igaz: Gyöngyösnél kilencszer több értelmiségi választóval bírt Eger.²⁰ A két adat összességében arra utal, hogy a megyeszékhely társadalma erősen polarizálódott. Eger 1918-ban azért kerülhette el a forradalmasodást, mert jelentősebb ipari munkáscsoport csak a dohánygyárban volt: a tradicionális(abb) társadalom feszültségei pedig nem vezettek a pestihez hasonló robbanáshoz, s a szőlőtermesztés is jövedelmező lehetett. Az egri kisiparosok munkásai a pesti gyári dolgozókhoz képest szintén kisebb eséllyel szervezkedhettek.²¹ Ennek dacára 1912-re erősödött a munkások aktivitása: 700 egri sztrájkolt, amikor Pesten a „vérvörös csütörtökön” a karhatalom leverte a tiltakozást.²² 1917-ben dohánygyári szakszervezet alakult, és sztrájkolni kezdtek az itteni munkásnők. A hatóságok félték a sztrájk továbbterjedésétől, s Nagy József szerint „állandóan rendőrfjórők cirkáltak

16 Ernő Deák: Das Städtewesen der Länder der Ungarischen Krone. (1780–1918). I–II./1–2. Wien. 1989., II/2. 659.

17 Egerben 1886-ban jelent meg a filoxéra, a szőlők 93,5%-át kipusztítva. Az országos átlagnál (58,66%) nagyobb volt a veszteség. Löffler Erzsébet: Eger történelmi múltja. H. é. n. <http://egrirege.hu/sites/all/egertortenete.pdf> (Letöltés: 2019. február 6.) Emiatt tértek át sokan a gyümölcstermesztésre a 19. század végétől kezdve.

18 Follajtár E.: Eger i. m. 90., 97–98.; Heves vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Dr. Borovszky Samu.) Szerk. Dr. Borovszky Samu. Bp. é. n. [1909]. 109.

19 1930-ban 90,7%-os az írástudók aránya, alig több az országos átlagnál (90,4%). Follajtár E.: Eger i. m. 89–90.

20 Pap J.: Országgyűlési választások i. m. 317.

21 Sztrájk így is volt 1904-ben: egri kőműves-segédek szüntették be a munkát. Nagy J.: Eger története i. m. 313.

22 Az általános választójogért és Tisza István házelnökké választása ellen rendezett tüntetésnek hat halottja volt Pesten. Magyarország története. 1890–1918. (Magyarország története tíz kötetben. 7/1. Szerkesztőbiz. vez. Pach Zsigmond Pál.) Főszerk. Hanák Péter. I–II. Bp. 1988. II. 825.

a városban”. Ám ez nem lehetett tartós, mivel a közbiztonság romlott: 1918 áprilisában egy orosz hadifoglyot rablógyilkos ölt meg, a 75 éves városi iktatót megverték, kirabolták. Az állapotok „elfajulását” a *Népszava* szerint az okozta, hogy Egerben „a háború óta négy rendőr van” és „sokszor napokon keresztül nincsen villanyvilágítás”.²³ A rendőrség így aligha tudta folyamatosan ellenőrizni a munkásokat. Ám az is igaz: időnként katonai karhatalom lépett fel a munkásnők ellen.²⁴

A városban mindazonáltal nem volt felfokozott a hangulat 1918-ban. Így amikor ősszel kitört Pesten az őszirózsás forradalom, Egerben a helyzet nyugodt maradt. Katonák és városlakók együtt ünnepeltek. Jankovics Dezső polgármester és a városi tanács támogatta a Károlyi Mihály-féle Nemzeti Tanácsot. Egerben november 2-án polgárőrség, másnap nemzeti tanács alakult. A tisztviselők november 3-án esküdtek fel a nemzeti tanácsra Vass János kormánybiztos előtt. A megye új főispánja is rövid időre Vass lett, de államtitkári kinevezése után Mádl László került a helyére. A munkásmozgalom gyengeségét jelzi: novemberben alakult a Kommunisták Magyarországi Pártja, de 1919 márciusáig a megyében nem jött létre kommunista pártszervezet. A helyi szociáldemokratáknak a keresztényszocialisták voltak a riválisai: a földművestanácsot is az utóbbiak hatására alapították.²⁵

Egri hírek az országos sajtóban

A pesti újságok az Egerből érkező híreket politikai irányultságuknak megfelelően tálták. Ez a pillanatnyi irányultság 1918-ban esetenként letérést jelentett az adott lap (például a *Pesti Napló* és a *Pesti Hírlap*) hosszú távú pályáivéről. Az, hogy a fővárosi újságok azonosíthatók az országos sajtóval, nem ritka a korabeli Európában, de nálunk a budapesti és a vidéki sajtó erőviszonyai különösen torzok voltak – a főváros javára.²⁶ A konzervatív-liberális, jobboldali, Tiszapárti, illetve kormánypárti²⁷ lapok (*Pesti Hírlap*, *Budapesti Hírlap*, *Az Újság*, *8 Órai*

23 Nagy J.: Eger története i. m. 318.; Eger a háború alatt. *Népszava*, 1918. április 5. 7.

24 Kitört a dohánygyári sztrájk. *Egri Újság*, 1917. október 12. 2.

25 Nagy J.: Eger története i. m. 320–323.

26 Egy átlagos európai fővárosban kétszer annyi lap jelent meg, mint az utána következő vidéki városban. Ám Budapesten 1894-ben 350–370 kiadvány volt, a második helyen álló Kolozsváron pedig csak 20–25. *Buzinkay Géza*: Magyar hírlaptörténet. 1848–1918. Bp. 2008. 94–98.

27 1918 első tíz hónapjában a Wekerle-kabinet volt hatalmon. E kormányt 1917-ben még a Tisza Istvánnal és Munkapártjával szembenálló erők támogatták. Ám a Károlyi-párt 1918 januárjában kivált a kabinetből. A jobbra tolódó Wekerle januárban maga mögé szervezte a 48-as Alkotmánypártot: „nem akart szakítani Tiszával és a forrongó közhangulatot sem akarta választási küzdelemmel tovább hevíteni. Tartott a nemzetiségi pártok aktivizálódásától és Károlyi növekvő népszerűségétől.” *Hajdu T. – Pollmann F.*: A régi Magyarország i. m. 312–316. Apponyi Albert és Vázsonyi Vilmos pártjainak kiválása után 1918 májusában a kormány „németbarát, háborúpárti, reformellenes

*Újság*²⁸⁾ inkább számoltak be egri személyi hírekről, vitákról. Kevésbé érdeklődtek az átfogó társadalmi kérdések iránt. Ezekkel inkább a baloldali *Népszava* foglalkozott. Átmenetet képeztek a baloldali-liberális lapok, így az adott pillanatban ilyennek minősülő *Világ*, *Pesti Napló*, *Magyarország* és *Az Est*.

A jobboldalon három lapot emelek ki. A háború alatt hazafias irányba fordult, kormánypártivá vált a liberális *Pesti Hírlap*.²⁹ Az „ellenzék ellenzékeként” viselkedett az egri kampányban. Jászi radikális és Károlyi függetlenségi pártjának közeledése láttán feltette a kérdést: „Mi a Károlyi-párt?” A válasz: „az új megváltónak gondolt” függetlenségi tömörülésen az „elhatalmasodott kórság” tünetei jelentkeztek.³⁰ Károlyi és Jászi összefogásáról Tisza bulvárlapja, a *8 Órai Újság* kirívóbban szólott: „szinte perverz szeretkezésről” írt ennek kapcsán.³¹ Az *Újság* Tisza István lapjaként indult, konzervatív-liberális irányzatot képviselve.³² Munkatársainak „Tiszával vállalt érdekközössége” a pályatársak részéről megbélyegzést hozott. A lap fő „fegyvere” a *Rovás* volt – látjuk majd ezt az egri választás kapcsán is. Még a vezércikket is megelőzték Kóbor Tamás e vitriolos glosszái, melyekben a „tisza érvelés párosult a pontos találatra törekvő harcmodorral”.³³ A *Budapesti Hírlapot* a konzervatív Rákosi Jenő szerkesztette, aki „német származása ellenére a magyarosításnak, a magyar sovinizmusnak, és a harmincmillió magyar asszimilációs álmának a képviselőjét vállalta”.³⁴

A baloldali-liberális orgánusok közül a *Világ* 1914-től a Polgári Radikális Párt hivatalos lapja. Károlyi későbbi minisztere, Jászi Oszkár az egyik publicistája. Az 1850-ben indult *Pesti Naplót* 1917-ben Hatvany Lajos vette meg és polgári radikális, pacifista irányba terelte: Károlyit támogatva „a polgári forradalmat előkészítő lappá vált” Buzinkay Géza szerint. A *Magyarország* a háború alatt szintén Károlyi „politikai baloldaliságának képviselője lett”.³⁵ Főszerkesztőjét,

képződmény” lett. *Hajdu Tibor*: A hátszág. In: Magyarország az első világháborúban. Főszerk. Romsics Ignác. H. n. [Budapest], 2010. 152–167. 162. A Munkapárt „ellenzékben” volt 1918-ban, de a parlamenti többségét megőrizte. A forradalom előtt a Tisza- és a Wekerle-párt össze is olvadt.

28 Az *Újság* és a *8 Órai Újság* befektetője is volt Tisza. *Buzinkay G.*: Magyar hírlaptörténet. i. m. 116.

29 *Buzinkay G.*: Magyar hírlaptörténet i. m. 108–110.

30 A cikk szerint Károlyiék politikája „az elvi oszlás-foszlás, a fura meghibbanások és furcsa kanyargások sorozatát fogja megnyújtani”, s a radikálisok „nagyváradi népgyűlésén kialakult Károlyi Mihálynak és Jászi Oszkárnak szövetsége és ez a kísérteties látomány [...] emelkedik a függetlenségi politika elsötétült égboltjára.” Gyanús pártszövetségek. *Pesti Hírlap*, 1918. június 4. 1.

31 Függetlenségi, radikálisok mint földosztó társaság. *8 Órai Újság*, 1918. június 5. 3.

32 *Dersi Tamás – Szántó Tibor*: A magyar sajtó képeskönyve. Bp. 1973. 107.

33 *Buzinkay G.*: Magyar hírlaptörténet i. m. 116–117. Kóbor így írt pályája végén, 1929-ben: újságíróvá „az ember nem lett, hanem süllyedt. Ha nem volt más, erre vetemedtünk”. A Magyar Újságkiadás negyven éve. 1889–1929. Szerk.: Dr. Berkes Róbert et al. H. n. [Bp.] 1929. 19.

34 *Buzinkay G.*: Magyar hírlaptörténet i. m. 111.

35 *Buzinkay G.*: Magyar hírlaptörténet i. m. 112–113., 120–121.

Lovászy Mártont függetlenségi képviselőként 1918. október közepén antantbarátsága miatt rótták meg.³⁶ A Károlyi-párt fő követelése a béke. Két hét múlva Lovászy a Károlyi-kormány kultuszminisztere lett, ám decemberben lemondott. 1919. januárban a Berinkey-kormány megosztotta a kultusztárcát, valóságügyi miniszter az a Vass János lett, akit Lovászyval együtt vádoltak antantbarátsággal, s akiről az egri időközi választás miatt Lovászy annyit cikkezett.³⁷ Vass éppen Zichy János kultuszminisztert győzte le az egri voksoláson, mely tehát 1918–19 három egymás utáni kultuszminiszterét köti össze.³⁸

Az *Est* programjában „bulvárlap” volt: „Az utca újságja akarunk lenni” – írta az alapító Miklós Andor.³⁹ Mégsem bulvárlap, inkább amerikai stílusú, liberális, független újság volt Buzinkay szerint.⁴⁰ Az általam vizsgált újságok közül a legbaloldaliabb a szociáldemokrata párt orgánuma, a *Népszava* volt. A kiadványból 1905-ben lett napilap. „Erőskezü szerkesztői irányítás alatt állt”, a szerkesztő pedig a pártvezetés utasításait követte.⁴¹

Tipikus egri ügyek az 1918-as országos sajtóban

A baloldali lapok egri hírei a legtöbbször társadalmi-gazdasági problémákat elemeztek. Az élelmiszerellátással a *Pesti Napló* foglalkozott júliusban.⁴² A lap azt a küzdelmet írja le, ami zöldség- és gyümölcsstermesztő városokban a termények helyben tartásáért folyt. (Tudjuk: Eger őstermelői a lakosság nagy részét tették ki.) A helyhatóságoknak azért kellett küzdeniük a termények megtartásáért, mert az export-nagykereskedők Pestre vitték az árut. Nem azért, hogy eladják, hanem hogy elrohadjon! Ez a piac működésébe való állami beavatkozásnak volt a következménye.

36 Gratz hamisan állítja be, hogy Lovászy azért támogatta az antantot, mert az ország csonkítását akarta. Lovászy azt kiabálta egy parlamenti ülésen: „Igenis antantpártiak vagyunk!” Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. Magyarország története. 1867–1918. Bp. 1934. Az Akadémiai Kiadó Reprint sorozata. I-II. Bp. 1992. II. 380. Ám a Károlyiék Magyarország integritását akarták, ezért bíztak az antantban. Hatos Pál: Felemás köztársaság 1918-ban. In: Homoklapátolás nemesércért. A 70 és Ständeisky Éva tiszteletére. Szerk. Balázs Eszter – Koltai Gábor – Takács Róbert. Bp. 2018. 96–111., 110.

37 A képviselőház mentelmi bizottsága Lovászyt és Vass Jánost „antantbarát” közbeszólásukért jegyzőkönyvi megrovással büntette. Vass János nyilatkozata. Pesti Hírlap, 1918. október 20. 5.

38 Zichy május 8-tól volt vallás- és közoktatásügyi miniszter. Október 31-én váltotta Lovászy, az ő lemondása után államtitkár regnált, majd 1919. január 22-én Vass valóságügyi miniszter lett. Bölöny József: Magyarország kormányai. 1848–1987. Bp. 1987. 237.

39 Dersi T. – Szántó T.: A magyar sajtó i. m. 130–131.

40 Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Bp. 2016. 294.

41 Dersi T. – Szántó T.: A magyar sajtó i. m. 116.; Buzinkay G.: Magyar hírlaptörténet i. m. 120.

42 Vidéki városok élelem nélkül. Pesti Napló, 1918. július 28. 5.

A Monarchia hadigazdálkodása ugyanis ugyanazokba a problémákba ütközött, mint 1948 után az államszocialista gazdaság vagy a II. világháborús tervgazdasági kezdemények.⁴³ Ha az állam beavatkozott valahol, az máshol járt váratlan hatással. Ám 1915–18 között ez még nem párosult átfogó államosítással.⁴⁴ Így a kereskedők az abszurd szabályozás kiskapuit használták ki. Ha bizonyítani tudták, hogy feleslegük megromlik, abban bízhattak, hogy exportjogot kapnak, s a kiviteli korlátozások dacára méregdrágán adhatják el a vidéken felvásárolt terményeket Ausztriában. Emiatt Egerből eltűnőben volt a zöldség és a gyümölcs. A vidéki városok maximálták volna az árakat, s az egri polgármester kérte a jogot az elszállítandó áruk lefoglalására is, ám a pesti minisztériumban félhivatalosan közölték: az intézkedést nem támogatják, mert ez akadályozná a kereskedelmet.

Az egri közrenddel⁴⁵ és az oktatással inkább a *Népszava* foglalkozott 1918-ban: a túlszűfolt iskolák láttán az egri érsekség alá tartozó intézmények évekkal korábban feltárt helyzetéről ismételt meg aggasztó adatokat.⁴⁶ Ám a szociáldemokraták lapja tárgyilagosan közölte Szmrecsányi egri érsek felszólalását a főrendiházban, ahol a választójog túlzott kibővítésétől óvott a főpap.⁴⁷

A kormánypárti, illetve Tisza-párti lapok az 1918-as Egerről nem a szociális gondokat emelték ki, ezekben inkább a személyi hírek jellemzők. Egri egyházi ügyekkel a konzervatív *Budapesti Hírlap* foglalkozott talán a legtöbbet: az egri érsek Budapesten eskette össze a későbbi minisztert,⁴⁸ Szinyei Merse Jenőt Ghillányi Piroska bárónővel.⁴⁹ Szintén Szmrecsányi érsek tett alapítványt a szegény papok megsegítésére.⁵⁰ Nem akart lemaradni a *Pesti Hírlap* sem, amely a főpap

43 Egry az I. világháború „alapélményének” a hiányt tekinti, egybecsengve az államszocializmust leíró Kornaival. *Egry Gábor*: Kukoricakenyér, pacal és vizezett tej – Ellátás és fogyasztás az első világháború idején. In: Háborús mindennapok – mindennapok háborúja. Szerk.: Kaba Eszter. Bp. 2017. 293–298.; *Kornai János*: A hiány. I-II. Bp. 1989. „A tervgazdasági működésmód terjedésének újabb lökést adott a II. világháború”. *Ungváry Krisztián*: A Horthy-rendszer és antiszemitizmusának mérlege. Diszkrimináció és társadalompolitika Magyarországon. 1919–1944. Bp. 2017. 436.

44 A központi élelmiszer-ellátásban monopóliumot élvező Haditermény Rt. alaptőkéjének felét adta az állam, a többit terménykereskedők jegyezték. *Hatos P.*: Az elátkozott köztársaság. i. m. 23.

45 Idéztük már a lap rövidhírét a közbiztonságról: Eger a háború alatt. *Népszava*, 1918. április 5. 7.

46 Pár évvel korábban kiderült: „a sok millió jövedelmű egri érsekség népiskoláinak nagy részében 80–150 gyermek jut egy tanítóra”. Mit várhat a munkásság a keresztény-szociálisoktól? *Népszava*, 1918. március 29.

47 A választójog a főrendiházban. *Népszava*, 1918. július 28. 4.

48 1942–44 között volt kultuszminiszter a Kállay kormányban. *Bölköny J.*: Magyarország kormányai i. m. 370.

49 „Szinyei-Merse Jenő, honvédhuszárhadnagy, kultuszminiszteri fogalmazó, [...] vezette oltárhoz Ghillányi Piroska bárónőt, Ghillányi Imre báró titkos tanácsos, volt földművelésügyi miniszter leányát”. Házasság. *Budapesti Hírlap*, 1918. február 6. 7.

50 Az egri érsek másfél milliós alapítványa. *Budapesti Hírlap*, 1918. október 18. 8.

gyöngyösi díszpolgárságáról írt.⁵¹ Az *Újság*ot nem érdekelték ennyire az egyházi események, inkább arról számolt be, hogy a hadügyi kormányzat mezőgazdasági gépjavító műhelyt tervez a hevesi megyeszékhelyen.⁵² Egy-egy művészeti est, halálhír kapcsán említi még Egert, de a fókuszában a politika állt. A hevesi megyeszékhely majd az időközi választással kelti fel Tisza lapjának figyelmét.

Eger 1918-ban ugyanis Vass János miatt került be a legtöbbször az országos jobboldali sajtóba. Vass függetlenségi politikusként lett hevesi főispán 1917-ben, mivel Tisza bukása után az Esterházy-kormányt támogató, addigi ellenzéki pártok osztották el egymás között a főispáni székeket. Ám 1918 januárjában Károlyiék kiváltak Esterházy utódjának, Wekerlének a kormányából, így Vass körül kezdett fogyni a levegő. Kampány indult ellene, s a megyei lejáratást Okolicsányi Lajos munkapárti képviselő kezdte. Az *Egri Újság*ban nyílt levelet írt januárban a belügyminiszterhez. Ezt idézte a *Budapesti Hírlap*, mely szerint Vasst Károlyi „bulldognak” küldte Egerbe. (A „bulldog” gúnynevet a jobboldali sajtó és a munkapárti politikusok is igyekeztek ráragasztani Vassra.) A két jobboldali lap szerint Okolicsányi „állandó botrányhajszolással” vádolta Vasst, és felszólította a belügyminisztert, hogy a vármegyei vezetőt „távolítsa el helyéről, mert különben ő, Okolicsányi fogja fülénél fogva kihúzni és kipofozni a főispáni székből”.⁵³ (E napon, január 22-én írt a *Budapesti Hírlap* Károlyi Imre gróf támadásáról Károlyi Mihály ellen: „haza- és nemzetellenes irányzat” vezetőjének nevezte Imre gróf a saját pártelnök-rokonát.⁵⁴)

A Vass elleni Okolicsányi-támadás azért érdekes, mert Pap József a Heves vármegyei képviselőket elemezve azonos kategóriába sorolta a két politikust. Mindketten nemesi származású hivatalnokból lettek képviselők. Okolicsányi 1887-ben, 29 évesen került be a megye apparátusába. Pénzügyi vonalon indult a karrierje. 1914-ben már képviselő a Munkapárt színeiben. Az 1873-ban született Vass jogászként előbb szolgabíró, majd megyei aljegyző, 1917-re másodfőjegyző. 1917 júliusától függetlenségi, Károlyi-párti főispán.⁵⁵ Ám Okolicsányi támadása tarthatatlanná tette a helyzetét: a 8 *Órai Újság* január 30-án a „hevesi bulldog” bukásáról írt. Lemondását a király márciusban fogadta el.⁵⁶ Ám június 11-én újra pozícióba került Vass: parlamenti képviselőnek választották Egerben. Az őszi rózsás forradalom idején pár napig megyei kormánybiztos, november 12-étől közlélelmzési minisztériumi államtitkár, 1919 elején pedig két hónapig miniszter is lett.⁵⁷

51 Az egri érsek Gyöngyös díszpolgára. *Pesti Hírlap*, 1918. január 5. 11.

52 Katonai gépjavító-műhelyek. Az *Újság*, 1918. augusztus 18. 16. A *Pesti Hírlap* erről – mint a bevezetőben már említettük – egy héttel korábban írt: Katonai gépjavító műhelyek. *Pesti Hírlap*, 1918. augusztus 11. 15.

53 A hevesmegyei főispán ügye. *Budapesti Hírlap*, 1918. január 22. 6.

54 Két Károlyi összezapása. *Budapesti Hírlap*, 1918. január 22. 5.

55 *Pap J.*: Országgyűlési választások i. m. 350–351.

56 Károlyi exponenseket akar vidéken. 8 *Órai Újság*, 1918. január 30. 2.; *Budapesti Közlöny*, 1918. március 12. 1.

57 *Bölköny J.*: Magyarország kormányai i. m. 384.

Az 1918-as egri választás – kampány, szavazás és országos visszhang

A dualizmus magyarországi történetében unikális eset volt az 1918-as egri időközi választás, amely egyedüli egri eseményként került többször is címlapra az adott évben az országos sajtóban. Jobb- és baloldali lapok egyaránt foglalkoztak vele. Miért volt ez különleges? – Lovászy Márton, a *Magyarország* főszerkesztője magyarázta el ezt a választás utáni, 1918. június 13-ai vezércikkében.⁵⁸ Először történt meg ugyanis 1867 óta, hogy időközi választáson bukott el egy magát saját kerületében újrjelöltető, hivatalban lévő miniszter. A Monarchia fennállása alatt szokássá vált, hogy a miniszterre avanszáló képviselők lemondtak a mandátumukról, és újraindultak a körzetükben. Ilyenkor a többi párt általában jelöltet sem állított,⁵⁹ de ha állított, akkor sem forgott veszélyben az új miniszter mandátuma, hisz a dualizmus idején a tárcavezető befolyását a körzet kihasználhatta.

Volt persze már példa arra, hogy egy minisztert nem választottak meg képviselőnek. Teleszky Jánossal történt ez meg Zentán, de Teleszky „nem ült benne úgy a mandátumban” Lovászy szerint, mint Zichy János gróf.⁶⁰ A kormányba 1918 májusában visszakerült Zichy – korábban Tisza kabinetjében töltötte be a gróf a kultuszminiszteri posztot⁶¹ – alighanem ezért jelöltette magát újra aggodalom nélkül Egerben. Ám meglepetésre itt ellenjelölt lépett fel vele szemben. A Függetlenségi Párt a bukott főispánt, Vass Jánost indította el. Már Vass jelölőgyűlésén elhangzott az a vád Zichy ellen, hogy nem szólalt fel Egerért, amikor a várost megfosztották önálló képviselőküldési jogától.⁶²

A *8 Órai Újság* a radikális párti Szende Pál egyik egri választógyűlési beszédét citálta még a kampány időszakából. Károlyi későbbi pénzügyminisztere ezt mondta: „Új földbirtokpolitika nélkül a mezőgazdaság felvirágzása nem lehetséges; ennek pedig előfeltétele a latifundiumok és hitbizományok szabaddá tétele. A föld legyen a népé, amely megműveli.” E kérdésben Szende szerint „teljes az összhang” a radikális és a Károlyi-párt között.⁶³ Ám az átfogó földreform teljesítetlen ígéret maradt a korban, a köztársaság kikiáltása után sem oldódott meg e rendezetlen társadalmi kérdés.

58 Lovászy Márton: Eger. Magyarország, 1918. június 13. 1.

59 A dualizmus parlamentarizmusa időnként és helyenként látszólagos volt: az 1905-ös választásokon az ellenzék úgy került többségbe, hogy 108 kerületben – több jelölt híján – még voksolást sem rendeztek. Pap József: A nemzetiségi képviselők és a koalíció kapcsolata az 1905–1906-os válság időszakában. In: Pap József: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Bp. 2014. 182–216. 191.

60 Lovászy röviden ír Teleszkyről. Ez aligha véletlen: a zentai pótválasztáson a függetlenségi 1912-ben részben antiszemita kampánnyal győzték le a Munkapártot. Pejin Attila: A zentai hírlapok történeti bibliográfiája. (1875–1962). Zenta, 2004. <http://mek.oszk.hu/01800/01856/01856.htm> (Letöltés: 2019. február 6.)

61 Zichy 1910–1913 között volt már kultuszminiszter. Bölöny J.: Magyarország kormányai i. m. 389.

62 A miniszter ellenjelöltet kap. Világ, 1918. május 14., 3.

63 Függetlenségi, radikálisok mint földosztó társaság. 8 Órai Újság, 1918. június 5. 3.

Ami a választás lezajlását és Zichy bukását illeti, különleges tényezőknek is köszönhető volt az ismert politikus kudarca. Hírhedten megbízhatatlan volt ugyanis a kultuszminiszter: 1918 elején elhagyta Tiszát és átállt Wekerléhez, a választójogért szót emelve. Május elején viszont belépett abba a Wekerle-kormányba, amely már Tiszával a választójog korlátozott, minimális bővítéséről állapodott meg. Ekkor már Apponyi és Vázsonyi is kivált a kabinetből, nem csak Károlyi. Általános választójogról, a nők szavazati jogáról szó sem volt már májusban. Wekerle még ígéretett, de felelőtlenül, hiszen július 17-én a képviselőház elutasította a nők választójogát.⁶⁴ Zichy ekkorra már rég elbukta az egri választást, a *Népszava* június 12-én így durván támadhatta az elvhűnek nem nevezhető minisztert.⁶⁵

Visszafogottság jellemezte ugyanakkor a kormányhoz lojális *Pesti Hírlapot*, amely a – nyílt szavazás miatt – utólagos közvetítést adhatott az egri voksolás alakulásáról: „*Dél előtt tíz óráig a szavazatok egyenlőek voltak. Dél felé a mérleg Vass János javára billent s tizenkét órákor a szavazatok aránya ez volt: Vass 364, Zichy 239. Ekkor kezdtek fölvonulni az állami tisztviselők, a papság, tanárok, tanítók, akik Zichyre szavaztak s ennek következtében Vass többsége 58-ra olvadt le. Délután fél négy órákor azonban Vass már 123 szótöbbséggel előnyben volt.*” A lap csak a cikk végén esik ki a tárgyilagos megfigyelő szerepéből: „*Vass János érdekében féktelen korteskedés folyt*”, így részt vett „a választási agitációban” gróf Károlyi Mihály, a függetlenségek pártelnöke is.⁶⁶

A *Pesti Hírlap*nál jobboldalibb lapok elfogultabban számoltak be a választásról. Az *Újság* glosszája, a Rovás úgy állította be Károlyit, mintha földesúrként félemlítette volna meg az egrieket a nyílt szavazáskor: *Egerben „a választás egész tartama alatt az urna előtt állt szótlanul és mozdulatlanul Károlyi Mihály gróf, minden hevesmegyeinek élet és halál ura, a ki uradalmával közel van, holott az államhatalom messze van.*”⁶⁷ Hogy Károlyi látványa mit okozott a választókban, kérdéses: más tudósítások szerint megéljenezték a pártelnököt a választók. Amiben viszont a Rovás szerzője, Kóbor Tamás biztosan csúsztatott, az az, hogy az államhatalom „messze” lett volna, hiszen idéztük már a *Pesti Hírlapot*: „*állami tisztviselők, a papság, tanárok, tanítók*” szavaztak Zichyre.

A még konzervatívabb *Budapesti Hírlap* így írt az egri választásról: a „*küzdelem elkeseredett lehetett és minden erővel folyt, sőt, a kölcsönösen emelt vádak szerint,*

64 Szegő Iván Miklós: A leendő nyilaspárt-alapító zsidózása után leszavazzák Tiszáék a nők választójogát. Elsovh.hu, H. é. n. [2018]. <http://elsovh.hu/a-leendo-nyilaspárt-alapito-zsidozasa-utan-leszavazzak-tiszaek-a-nok-valasztojogat/> (Letöltés: 2019. február 4.)

65 A *Népszava* „néprontó belpolitikát” és „békeellenes külpolitikát” rótt fel a miniszternek, aki „még a Wekerle környezetéből is kimagaslik, mint renegát, köpenyegforgató és népámító”. Az egyik renegát és népcsaló. *Népszava*, 1918. június 12. Zichy előbb a Néppárt elnöke volt, de 1903-ban az Alkotmánypártba lépett át, majd a Munkapárt tagja lett. 1918-ban és utána is folytatta a pálfordulásokat. Pályája során négy különböző párt elnöke volt. *Bölgöny J.*: Magyarország kormányai i. m. 389.

66 Vass János az egri képviselő. A kultuszminiszter kisebbségben maradt. *Pesti Hírlap*, 1918. június 12., 5.

67 Rovás. Az *Újság*. 1918. június 13.

az erőszaknak is minden nemével". Ám hogy miféle erőszak történt, arról egy szót sem ejtett az újság. A konzervatív lap nem írt arról sem, hogy ez a Monarchia történetében egyedülálló ellenzéki győzelem lett volna, s csak ennyit jegyzett meg hűvösen: „kétségtelenül szokatlan jelenség, hogy valaki akkor veszíti el a mandátumát, a mikor miniszterré neveztek ki”. Majd a pacifista Károlyiékát „uszítással” vádolta: békeuszítással „demagógiát műveltek”. „Korteskedő asszonyseregek bizonyígtatták a legnagyobb meggyőződéssel, hogy ha győz a Károlyi-párt”, eljön a béke is.⁶⁸ A lap ezért inkább annak örült, hogy legalább nem rendeztek általános választást.

Amikor Vass elnyerte a mandátumot, Lovászy a *Magyarország* június 13-ai vezércikkében rámutatott arra: az egri nép „nyakán ül egy parlament, amelyhez semmi köze”, „sajtója bilincsek alatt nyög”, „gyülekezési joga föl van függesztve”, „szabadsága a kivételes kormányhatalom kényének van kiszolgáltatva”. Ezért az egri választás „a politikai némaságnak és akarat-elfojtottságnak” e korszakában „kifejezést adott az igazi magyar nemzeti akaratnak”, azaz a demokratikus választójogi reform és a béke követelésének. Wekerléék kormányzati rendszere úgymond „a nemzeti akarral ellentétes”, s ha alkalom nyílik, „a nemzet elsőpri őket”. Vagyis Lovászy egyetlen választókerületi sikert országos méretűvé nagyított fel, s már-már a hatalmi centrum elsöprését vizionálta.⁶⁹

Optimista volt június 13-án a *Népszava* cikkírója is, de nem került forradalmi hangulatba: „hiába szövetkezett a Wekerle-kormány a Tisza-párttal, hiába van a kormány kezében a legfélelmetesebb kivételes hatalom, pénz nélkül, terror nélkül, pusztán a tömegek nyomorúságának föltárásával, pusztán eszmei izgatással, pusztán a háború valóságos képének megrajzolásával le lehet győzni a demokrácia ellenségeinek ligáját”.⁷⁰

Végül sem Lovászy optimizmusa, sem a *Budapesti Hírlap* pesszimizmusa nem vált valóra. Eger ugyanis nem volt vízválasztó, s nem véletlenül volt visszafogott a *Népszava* kommentárja: Szegeden hamarosan veszített Károlyiék jelöltje. Több se kellett Az Újságnak és a *Rovás* szerzőjének, Kóbor Tamásnak, hogy gunyorosan megjegyezze: Szegeden „a kormánypárt legyőzte a Károlyi-pártot, mely Egerben viszont legyőzte volt a kormánypártot”. S „míg az egri választás megmutatta az egész ország igazi véleményét, addig a szegedi választás még a szegedi nép véleményét sem mutatja ki? [...] Szegeden mindössze az történt, hogy egy képviselővel többje van Wekerlének. Hát ez is valami? [...] Hja, persze, ha itt is Károlyiék győztek volna!” Vagyis Kóbor azon élcelődött, hogy Károlyiék győzelmüket az egész országra kivetítették, míg a veszített mandátummal már kevésbé törődtek.

Az egri választáson a riválisok egymást vádolták uszítással, csalással, befolyásolással. A vádaskodás egyértelművé tette, hogy a felek nemcsak a közös

68 Az egri képviselőválasztás. Vass Jánost választották meg. *Budapesti Hírlap*, 1918. június 12.

69 Lovászy: Eger i. m. 1.

70 Az egri választás. *Népszava*, 1918. június 13. 1–2.

játékszabályokat nem fogadják el (ez a konszenzusos elit kialakulásának alapfeltétele), hanem egymást sem tekintik a nemzet hiteles képviselőinek. Lovász júniusi írása a választásról ugyanúgy ezt tükrözi, mint Károlyi Imre gróf januári támadása saját rokona, a „nemzetellenes” Károlyi Mihály ellen. Mutatja ezt a képviselőházba frissen bekerült Vass János esete is. Egy közbeszólásakor „*már az első szavánál lehurrogja a munkapárt: – Bulldogg! Bulldogg!*” – kiabálják.⁷¹ A vitákat így lehetetlen volt elintézni, az elit megosztottsága mindennél látványosabb volt a „rég Magyarországnak” végnapjaiban.

1918 és a magyar elit küzdelmei

Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásához közeledett 1918 júniusában: az egeri szavazás utáni napokban katasztrofális vereséget szenvedett a Monarchia hadserege a Piavénál.⁷² A magyar elit még ekkor is, sőt ezután is egymással veszekedett, így a Kárpát-medence egységesülő nemzetiségi elitjei sikeresebbnek bizonyultak, mint a megosztott magyarok. (A nemzetiségek sikeréhez persze a nagyhatalmak támogatása is kellett.) A megosztott elit nem hatékony – ezt a „magyar 1918” igazolta. Egység kell a hatékony kormányzáshoz, de fontos az egység minősége is. Rövid távon az ideológiailag egységes elitek hatékonyabbnak tűnnek, de a modern elitelméletek és az intézményi közgazdaságtan a konszenzusosan egységes, befogadó eliteket tartja hosszú távon eredményesebbnek.⁷³

Összegzésül megállapítható: a hazai elitek megosztottsága 1918–19-ben végzetessé vált. Ezt példázza az egeri választás is. Nem a helybeli korteskedés, az esetenként nyers hangvétel a feltűnő – ez a 20. század eleji magyar belpolitikában nem nevezhető szokatlannak. Valójában a voksolás országos sajtóvisszhangja az, ami mutatja a végletes megosztottságot. Azt, hogy az egeri példát miképpen próbálta a Károlyi-párt sajtója országos léptékűvé tenni, s miként próbálta ugyanezt a választási eredményt a Tisza-párti sajtó bagatellizálni. Eger arra is példa, hogy a hazai parlamentarizmus hagyománya – Pap József kutatási alapján tudjuk ezt – elsősorban a magyar többségű térségekben volt erősebb. Így az, hogy egy hivatalban lévő miniszterrel szemben ellenjelöltet állítanak, aligha fordulhatott volna elő nemzetiségi területeken, s még valószínűtlenebb lett volna, hogy ne a kormánypárti jelölt győzzön. Az egeri választás tehát a megosztott magyar elit és a demokratikus hagyományában korlátozott hazai parlamentarizmus szimbóluma 1918-ban.

71 Tisza polémiája Andrássyval és beszéde aktuális kérdésekről. A képviselőház ülése. Az Est, 1918. június 20., 3.

72 Hajdu T. – Pollmann F.: A régi Magyarország i. m. 350–351.

73 Szegő Iván Miklós: Elit és hatalom viszonya. Történelmi, filozófiai és társadalomtudományi megközelítések. In: Hatalmi diskurzusok. A hatalom reprezentációi a tudományokban és a művészetekben. (Bibliotheca Scientiae et Artis 8.) Szerk. Bíró Csilla – Visy Beatrix. Bp. 2016. 180–191. 186–187.